

<https://doi.org/10.28925/2311-259x.2022.1.1>
УДК 821.161.2+821.134.3].09

Катерина Чуй

Волинський фаховий коледж Національного університету харчових технологій
вул. Кафедральна, 6, Луцьк, 43016, Україна
 <https://orcid.org/0000-0002-6892-4192>
shakhova.kateryna05@gmail.com

ПСИХОЛОГІЯ МИТЦЯ І ТВОРЧОСТІ В ЗАПИСКАХ ЛЕСІ ВОРОНЮК ТА КЛАРИСЕ ЛІСПЕКТОР

У статті проаналізовано «Записки на зап'ястях» української авторки Лесі Воронюк і «Записки для молоді: про написане і пережите» бразилійки Кларісе Ліспектор крізь призму психоаналізу як тексти, у яких віддзеркалено особистість митця й розкрито глибоко інтимну тему творчості. Проблемою дослідження є роль жанру записок у зображенні духовного життя письменника, індивідуального процесу формування й вираження його думок, почуттів, рефлексій. Акцентовано формальну й змістову подібність аналізованих творів, що спонукало провести між ними паралелі, відтак основними методами дослідження є компаративний та узагальнення. Мета статті — репрезентувати аналізовані твори як модифікації жанру записок, вибір якого зумовлений потребою зобразити індивідуальний духовний досвід мистецької діяльності й внутрішній світ письменника. Наукова новизна статті полягає у вивченні впливу творчих інтенцій і свідомості митця на жанр, пов'язані з цим трансформації в записках.

Результати дослідження. У «Записках для молоді» й «Записках на зап'ястях» магістральною є тема творчості. Письменниці по-різному визначають внутрішні психологічні мотиви до мистецької діяльності. Для К. Ліспектор це прагнення до самовираження й самопізнання в слові. За Л. Воронюк, творчість — шлях до духовної гармонії та рівноваги, які притаманні природі, а слово й текст інтерпретовано як код, що програмує дійсність. Авторки говорять про написання твору як процес непередбачуваний і нестримний. Пережитий індивідуальний духовний досвід вони зображують у записках, показуючи стани екзальтації та натхнення, зокрема момент зародження думки, пошук необхідних слів для її вираження й фіксації; також передають живу атмосферу творчої праці, розповідають про різні способи втілення думки в слові. Л. Воронюк говорить про звичку робити миттеві нотатки не тільки на папері, а й на будь-яких поверхнях. Для К. Ліспектор незмінним помічником у творчості була переносна друкарська машинка, яка активізувала думки, допомагала виразити почуття; приглушений шерхіт клавіш, зауважувала авторка, супроводжував її самотність і зберігав таємниці. Письменниці використовують образну мову й розмаїття асоціацій, щоб передати складність мистецького процесу й наблизити читача до розуміння таємниці творчості, яка є відображенням інтуїтивного пізнання світу, багато в чому автокомунікацією й водночас спілкуванням із реципієнтом посередництвом художнього слова.

Ключові слова: записки; жанр; творчість; митець; психологізм; автобіографічність; наратив.

Записки як жанр різноманітні за формою й змістом. Їх об'єднують такі ознаки, як оповідь від першої особи, суб'єктивізм, психологізація зображеного, визначена мета й мотивація ведення записів, вербалізація в тексті моменту занотування подій, необов'язковість датування й хронологічної послідовності, фрагментарність, незавершеність, іноді використання прийому «потім свідомості» для відтворення миттевих вражень. У записках показані духовне життя людини, її індивідуальність, процес формування й вираження думок, почуттів, рефлексій, завдяки чому цей жанр має потужний потенціал для втілення творчих пошуків авторів. Коли в центрі зображення в записках опиняється особистість письменника, читач отримує можливість поглянути за лаштунки творчого процесу, увійти в художню лабораторію митця.

Віддзеркалення авторського «Я» та особливостей психології творчості знаходимо в «Записках на зап'ястях» Лесі Воронюк і «Записках для молоді: про написане і пережите» Кларісе Ліспектор. Мета статті — репрезентувати аналізовані твори як модифікації жанру записок, вибір якого зумовлений потребою зобразити індивідуальний духовний досвід мистецької діяльності й внутрішній світ письменника. Завданнями розвідки є охарактеризувати крізь призму психоаналізу образи оповідачок і проаналізувати особливості записок як психологізованого автобіографічного наративу. Наукова новизна статті полягає у вивченні впливу творчих інтенцій і свідомості митця на жанр, пов'язаних із цим трансформацій у записках.

Феномен творчості та образ митця є одними з основних об'єктів дослідження в психоаналізі

(З. Фрейд, К. Юнг). Яскравими прикладами психоаналітичних студій в українському літературознавстві є праці Н. Зборовської «Моя Леся Українка» і С. Павличко «Націоналізм, сексуальність, орієнталізм: Складний світ Агатангела Кримського». Н. Зборовська подає аналіз творчості Лесі Українки з позиції психологічного феномену жінки й зауважує, що «власна доля, відчуття нестерпно малої форми життя, бажання вирватися за установлені ним межі спонукають творця до творчості, зрештою життя (як конечність) і творчість (як нескінченність) поєднуються глобальним містичним зв'язком» (2002, с. 14). С. Павличко стверджує, що для А. Кримського творчість означає своєрідну аутопсихотерапію: «Потреба вигоритися, висповідатися була в нього природною і непереборною. І листи, і художні твори стали формою такої сповіді» (2000, с. 52). Психологія митця визначає принципи конструювання художнього світу його творів, окреслює коло тем і проблем, яких він торкається. Індивідуальність письменника впливає на вибір жанру й зміни, що відбуваються в його структурі, «оскільки жанрові трансформації насамперед пов'язувалися з авторською позицією» (Бовсунівська, 2009, с. 86).

Дослідження творчості як особливого духовного досвіду та внутрішніх потягів, які змушують автора писати, є особливо цікавим, коли самі митці намагаються відкрити завісу таємниці зародження й реалізації художнього задуму. У сучасній психології актуальним є вивчення автобіографічних наративів, у яких «особистість конструє власне життя, пише свою персональну історію з продовженням», «намагається усвідомити, інтерпретувати набутий досвід» (Титаренко, 2011, с. 261). Коли текст завершено і він з'являється друком, «пережите нарешті кристалізується, зупиняється у своєму нескінченному переосмисленні, і людина від нього певним чином звільняється» (2011, с. 266–267). Щодо митця і художнього твору автобіографічний наратив виконує декілька важливих функцій: це спосіб формування й репрезентації письменника як цілісної особистості, осмислення й пізнання ним світу, спілкування з читачем й автокомунікація, а також можливість творчої самореалізації. Усе це показано в «Записках на зап'ястях» Лесі Воронюк і «Записках для молоді» Кларісе Ліспектор.

Кларісе Ліспектор (Хайя Пінхасівна Ліспектор) народилася в селищі Чечельник на Вінниччині 10 грудня 1920 року. Коли дівчинці було лише два місяці, сім'я емігрувала до Бразилії. Ця країна стала батьківщиною для майбутньої письменниці. Кларісе Ліспектор за життя була легендою, її книги відомі у світі й перекладені багатьма мовами, а творчість помітно вплинула на сучасну бразильську літературу. Український читач може ознайомитися з перекладами її роману «Час зірки» (Львів, 2016), книги новел «Сімейні узи» (Львів, 2018) та «Записками для молоді: про написане і пережите» (Львів, 2019).

У Чернівцях 12 грудня 1987 року народилася українська письменниця Леся Воронюк — авторка збірок прози «Серце сонця», «Жовтий янгол», «Записки на зап'ястях»; лауреатка міжнародних літературних премій «Гранослов» (2007), імені Олеса Гончара (2007); активна громадська діячка, журналістка, голова Всеукраїнського фестивалю молодого етнічного кіно «Кіноетніка»; ініціаторка Всеукраїнської акції «День вишиванки»; виразник філософії «першого покоління свободи», яке формувалося в незалежній Україні.

Обом авторкам властиве захоплення журналістикою й письменництвом. Їх об'єднують певні особливості світовідчуття й осмислення феномену творчості, що простежуємо в «Записках для молоді» й «Записках на зап'ястях». Ці тексти мають виразну автобіографічну доміную, хоча письменниці на цьому не акцентують. Адресатом у записках Лесі Воронюк є покоління її ровесників, про що сказано в присвяті. Кларісе Ліспектор теж означає цільову аудиторію в назві книги.

«Записки для молоді» й «Записки на зап'ястях» формально подібні. Перший твір складається з 51 записки, другий — зі 101, в обох — кожна нотатка починається з нової сторінки й може бути різною за розміром: від одного речення (у Лесі Воронюк є записка з одного слова) до кількох сторінок. Зацікавлює поетика внутрішніх заголовків нотаток. Українська авторка обов'язково включає в назви слово «записка»: «Записка на сходах», «Записка на виноградній лозі», «Записка на снігу», «Записка на ковдрі» тощо. Номінація кожної нотатки наділяє її певною самостійністю й смисловою завершеністю, водночас акцентовано історію їхнього створення, адже «художні записки народилися зі спонтанних щоденних нотаток (наслідків подій, що вразили, спілкування з цікавими людьми, спостереження за рухом життя, власними емоціями й думками)» (Шахова, 2017, с. 154). Найчастіше в назвах метафорично окреслено місце, де зроблено запис («Записка на останньому вагоні потяга», «Записка на бруківці», «Записка в повітрі»); указується послідовність («Записка перша», «Передостання записка», «Остання записка»); додається влучне означення («Записка, яку приніс цвіркун на своєму хребті», «Записка, яку злизав вовк», «Записка, яку писали без мене», «Записка, знайдена в речах»).

Заголовки нотаток Кларісе Ліспектор теж рубрикують текст і наділені смисловими акцентами. Назва навмисне може викликати «помилкові» асоціації, але після прочитання нотатки наповнюється необхідним змістом («Досі не можливо», «Зізнання в коханні», «Без назви», «Інтелектуалка? Ні»). Є заголовки, що натякають («Стиль», «Герметика», «Складність самовираження»), інтригують («Шахраї», «Різноманітне божевілля», «Вільна істота», «Пригода»), а також зовсім не відповідають тому, про що йдеться в нотатці («Письменницька машинка»). У низці назв знаходимо слово «писати» або спільнокореневе до

нього: «Як писати?», «Небезпечна пригода, якою є письменництво», «Але тому, що потрібно писати», «Писати між рядків». Внутрішні заголовки в записках Лесі Воронюк і Кларісе Ліспектор функціонально й семантично навантажені.

У «Записках для молоді» магістральною є тема творчості. Кларісе Ліспектор підкреслює: «Процес писання — це віддзеркалення стану всього мого життя» (2019, с. 24). Мотивацією до мистецької діяльності бразилійки є прагнення до самовираження й самопізнання в слові: «Я — людина, серце якої не позбавлене чутливості, я — людина, яка зробила спробу втілити нерозбірливість, неосяжність світу у словах» (2019, с. 23). Для цього Кларісе Ліспектор обрала письменницький інструментарій, але рішуче відкидає спроби зробити з написання книг професією чи кар'єру. Для авторки це стан душі, внутрішня потреба, вияв інтуїції та чуттєвого світосприйняття. Для Лесі Воронюк слово — це код, що програмує дійсність. Авторка посилає його у Всесвіт, мов молитву, щоб одного разу омріяне збулося: «Пишу, як живу. Тепер вже навпаки — живу, як пишу. Закодована одного разу думка рисками і кружечками — буквами — обов'язково здійсниться» (2010, с. 129). Письменниця наділяє слово магічно-містичною функцією, воно впливає на майбутнє, тому митець несе за нього відповідальність. Творчість, за Лесею Воронюк, є шляхом до гармонії та рівноваги, що притаманні природі: «Схід сонця — досконалий, тому і в світі шукаю довершеності, яка може моделюватися мною, в іншому випадку наше життя не має ніякого змісту» (2010, с. 125).

Творчість — вияв божественного в людині. У психоаналізі прагнення бути творцем, залишити після себе слід трактується як один з основних людських інстинктів — потяг до життя. Для Кларісе Ліспектор встановити ментальний зв'язок з іншою людиною за посередництвом книги — це честь: «Якби у мене відібрали слово й лишили порожнечу, я мала б танцювати або малювати. Я б знайшла якийсь засіб спілкування зі світом» (2019, с. 84). Лесею Воронюк дякує читачам своїх записок, додаючи: «Скільки разів читаєте, стільки разів живу» (2010, с. 123). Наведені цитати наближають нас до розуміння мотивів творчості й написання записок. У Лесі Воронюк відповіді звучать у риторичних запитаннях: «А що ж буде після мене? Мої сентиментальні записки у вас на полиці?» (2010, с. 123). Для Кларісе Ліспектор творчість — це перемога екзистенції над небуттям: «Я — володарка своєї смерті. <...> Бо я живу таємницею. Вічністю, що була до мене і буде після мене» (2019, с. 19).

Під час творчої активності «психічна структура митця набуває загрозливого для Я стану через активізацію Воно» (Зборовська, 2003, с. 37), що є енергетичним джерелом натхнення. Письменника підкорює несвідоме, тому написання твору часто асоціюється з болем, очищенням (звільненням) і поверненням до стану відносного спокою.

У записці «Без назви» Кларісе Ліспектор характеризує мистецьку діяльність глибоко й афористично: «я проживаю життя у найчистішому його сенсі», «перебуваю в самому серці таємниці» (2019, с. 18). Проводячи експресивні паралелі, оповідачка оголює правду про болісний процес творчості, коли «душа б'ється в судамах» (2019, с. 18). З. Фрейд пояснює глибинні психічні процеси, які відбуваються під час пробудження й сублімації енергетичного імпульсу: «<...> напруга, викликана потребами, і біль може залишатися чимось середнім між зовнішнім і внутрішнім сприйняттям» (2014, с. 100–101). Внутрішнє сприйняття походить від відчуття різноманітних процесів у найглибших шарах психічного апарату. Такою є дихотомія «задоволення — незадоволення», останнє підвищує, а перше знижує навантаження енергією. Засновник психоаналізу характеризує мислення образами як незавершене усвідомлення, близьке до несвідомих процесів, але виникнення словесних уявлень пов'язує з набагато складнішими онтологічними й філогенетичними процесами (2014, с. 99). У праці «Я» і «Воно» З. Фрейд зауважує, що під час аналітичної роботи несвідоме переходить у передсвідоме, а потім у свідоме саме завдяки вербалізації. Письменники в процесі творчості переживають аналогічні етапи. У «Записках для молоді» Кларісе Ліспектор намагається передати цей досвід, свої враження й відчуття, тому її психологізований автобіографічний наратив сприймається як самоусвідомлення вголос.

У творах обох письменниць показано стани екзальтації та натхнення, коли митець транслює несвідомі порухи (божественне, потойбічне), що прориваються з внутрішнього світу назовні. Тоді зароджується думка, для якої необхідно знайти слова, що зможуть її «вхопити» й зафіксувати на папері. Лесею Воронюк занотовує: «<...> думки ведуть за собою, мов за світланком. Вчуся їх не губити, бо вони вірять у мене. У думці стільки простору, у мені — стільки сили! Пишу на колінах і не відчуваю пальців...» (2010, с. 7–8). У записці з промовистою назвою «Складність самовираження» Кларісе Ліспектор глибше характеризує психологічні процеси: «Складність віднайти, щоб зуміти висловити те, що цієї миті там діється, створює враження сліпоті» (2019, с. 31); в іншій нотатці читаємо: «Писати, підкорюючись, — саме так це завжди відбувається, й саме так це відбувається зараз. Я слідую за собою, не знаючи, куди це мене приведе» (2019, с. 41).

Авторки передають живу атмосферу творення, показують різні способи збереження думки, реалізації її у слові. Для Лесі Воронюк це звичка писати не тільки на папері, але й будь-яких поверхнях, звідси дещо метафоризована, але цілком правдива топографія нотаток: «Записка на карті», «Записка на битій дорозі», «Записка на вказівнику», «Записка на дзеркалі», «Записка на книжці», «Записка на серветці», «Записка на чашці». Місце,

де виникає думка, важливе, асоціативно пов'язане з її змістом. У поетиці назви твору Леся Воронюк закарбовує звичку записувати на зап'ястях, яка «набуває символічного значення — злиття, єдність у людині духовного й тілесного, народження смислу з уривків окремих фраз, які “татуують” шкіру, де сліди, знаки є вираженням складного механізму підсвідомих асоціацій» (Шахова, 2017, с. 154). Для Кларісе Ліспектор незмінним помічником у творчості є переносна друкарська машинка, яка дає можливість «не заплутуватися в павутинні власного почерку», активізує думки й почуття, допомагає, «вловлює тонкощі» (Ліспектор, 2019, с. 35). Завдяки цьому пристрою всі твори письменниці з'являються друком, що, на думку авторки, робить її «більше об'єктивною» (2019, с. 35); приглушений шерхіт клавіш супроводжує самотність, зберігає таємницю мистецтва. Кларісе Ліспектор олюднює цю річ, «перекладає» на неї творчу працю: «Машинка пише далі», «Зараз машинка зупиниться» (2019, с. 34). До виникнення остаточного варіанта нової книги письменниця редагує й передруковує чернетки мінімум п'ять разів, пояснюючи, що все це необхідно, щоб кожне слово отримало належне місце, а думка знайшла найточніше вираження.

Кларісе Ліспектор у творчості керується «інтуїцією, інстинктом» (2019, с. 23): «Я писала лише тоді, коли відчувала раптовий потяг до цього, і лише тоді, коли дійсно цього хотіла» (2019, с. 23). За З. Фрейдом, потяг до творення — це один із різновидів сублімації позитивної енергії життя, Еросу. Творчий порив і напруга, пов'язана з його реалізацією, мають на меті відновлення душевної рівноваги й повернення до стану спокою. Кларісе Ліспектор у записках зауважує: «Я відчуваю, що майже на волі. Що я сягнула тієї точки, коли мені більше не потрібно писати. Якби я могла, лишила б своє місце на цій сторінці порожнім: сповнений найглибшої тиші. І кожен, хто дивився б у цей порожній простір, сповнювався б власних бажань» (2019, с. 32). Мовчання у творах письменниці є таким же важливим, як і слова. Авторка приділяє йому багато уваги, тому літературознавці з ім'ям Кларісе Ліспектор пов'язують термін «дискурс тиші» (Глінка, 2015).

Мовчання в записках Лесі Воронюк має іншу семантику: «<...> слова — неспокійні і вимагають дії. Слова сковують людей думками. Слова примушують до відповідальності, до зрілості. Мовчанка робить вільним» (2010, с. 24). Відсутність слів означає духовну прірву між близькими людьми, втрату взаєморозуміння. При цьому мовчання абсолютизується до масштабів повної звукової ізоляції від світу, що натякає на апатичний стан оповідачки в певний момент: «Мовчиш, коли не знаєш, як вчинити чи що відповісти. З тобою замовкають телефони, радіо, автомобілі і дерева не хочуть обніматися у підвечірку. Твоя мовчанка — найсильніший анаболітик від спогадів. Мовчиш, і антитіла мовчанки виїдають з мозку

по клітині минулі літні ранки і вечірні вокзали» (2010, с. 24).

Слово в Кларісе Ліспектор викликає тривогу, адже є оманливим посередником між думкою й способом її вираження в тексті: «<...> знову постає очевидно парадоксальна впевненість у тому, що те, що перешкоджає писати, — потреба використовувати слова. <...> Якби я могла писати за допомогою малювання по дереву, або глядячи по голові дитину, або крокуючи через гай, я б напевно чи стала на шлях слова» (2019, с. 70). На думку авторки, вербалізований у художньому творі задум руйнується, втрачає свою первісну чистоту змісту. Через дилему між словом і думкою письменниця усвідомила: вона більше зосереджується на тому, що хоче сказати, ніж на самому вираженні. Мовчання вона розглядає як можливість говорити з читачем без посередника: «Я використовуватиму тишу, пишучи далі. І якщо існує те, що називається вираженням, нехай воно виникає з того, чим я є» (2019, с. 68). Але поряд із тишею в записках Кларісе Ліспектор є несамолюбний крик, схожий на експресіоністичний образ із відомої картини Едварда Мунка: «<...> чи не з найбільш болісних речей, які бачила — це роти, що відкриваються, щоб сказати або, можливо, навіть просто пробелькотіти, але які не в змозі це зробити. Тому я іноді хотіла самотужки висловити те, що вони не можуть сказати» (2019, с. 73). У кінці твору письменниця теж вдається до крику відчаю: «Я втомилася. Очевидно, що моя любов до світу ніколи не зупиниться ні війни, ні смерті. Любов ніколи не ставала перепоною для того, щоб всередині обливатися кривавими сльозами» (2019, с. 78). Багато в чому записки Кларісе Ліспектор — герметичний текст, оскільки оповідачка зосереджена на власних творчих поривах і пов'язаних із ними межових станах психіки. Але наведені цитати також показують небайдужість авторки до глобальних проблем і трагедій людства.

У «Записках на зап'ястях» і «Записках для молоді» світовідчуття оповідачок виразно фемінне. Кларісе Ліспектор говорить про написання твору, використовуючи метафору народження: «Речення не створюються. Речення народжується» (2019, с. 51). Авторка проводить паралелі між мистецьким процесом і появою на світ дитини: обидва потребують терпіння й чекання, пов'язані з нерозгаданою сакральною таємницею. К. Юнг вважав, що психологія творчого індивіда — це, власне, жіноча психологія, тому що «<...> творчість виростає з несвідомих глибин, у цьому сенсі слова з царства Матерів. Якщо творче начало переважає, це означає, що несвідоме отримує над життям і долею більшу владу, ніж свідомо воля, і що свідомість захоплює потужний підземний потік, і вона нерідко безсило споглядає те, що відбувається» (1991, с. 114). У записці «Три досвіди» Кларісе Ліспектор зазначає: «Я народилася, щоб любити інших, народилася, щоб писати, й народилася, щоб виростити своїх дітей» (2019, с. 75).

Призначення жінки — дарувати життя, це робить її творцем і носієм життєствердної енергії. За відчуттями пережитого болю й щастя між народженням дитини і створенням книжки авторка умовно ставить знак рівності: «Кожна моя книжка — це болісний і щасливий дебют. Це здатність відновлюватися повністю з часом — це те, що я називаю життям і письменництвом» (2019, с. 75).

На відміну від «Записок для молоді» Кларісе Ліспектор, твір Лесі Воронюк полівекторний. Творчість і пов'язані з нею емоції й роздуми — це одна з провідних тем, що переплітається зі становленням національної ідентичності авторки. Леся Воронюк глибоко відчуває всі імпульси буття українського народу, вписує його у світовий контекст. У записках вона занотує: «<...> мене є дві. Одна — для єдиного чоловіка, а ще одна — для цілого світу, в який віриш, як у схід сонця» (2010, с. 125). Місія митця — провідника й транслятора життя нації — є складною й відповідальною. Але авторка свідомо обрала письменництво як свою долю. «Записка перша» репрезентує її як творчу особистість, якій у «старих безкрилих “ікарусах” добре думається і пишеться» (2010, с. 7). Мотиви дороги й пошуку, а також фіксація вражень і спогадів є наскрізними в її записках: «Людські обличчя міняються кожної миті, а я шукаю ідеально і детально вписаного природою героя...» (2010, с. 8). Цими героями зрештою стають найближчі друзі, яких еднають спільні погляди на світ, що змінюється.

Мова аналізованих творів насичена метафорами й асоціаціями. «Записки на зап'ястях» Лесі Воронюк багаті на образне й чуттєве слововираження: «Брати зі срібної тарілки виноградину і облизувати, мов чийсь пучечки пальців... Це зовсім не те, що ростити виноградну лозу» (2010, с. 11). Відчуття важливіші за об'єктивне сприйняття світу, що характерне для людей, яких письменниця означає «сіродушими» (2010, с. 11). У творі зображено розмаїття чуттєвих асоціацій: зорових, слухових, смакових, запахових, дотикових — завдяки цьому стиль Лесі Воронюк нагадує письмо її натхненника, відомого імпресіоніста М. Коцюбинського.

Кларісе Ліспектор сприймає творчість дещо інфантильно, як гру. В умінні дивуватися світу й пізнавати його вона нагадує дитину. Оповідачці притаманні пошук і відкриття істин, емоційні рефлексії з приводу будь-якої події, що торкнулася душі. Авторка сприймає письменництво як пригоду, щоправда доволі небезпечну, як навчання через самопізнання або як гру, але з серйозним заглибленням у власний духовний світ: «Не можна гратися з чуттям, не можна гратися з письмом: таке полювання може смертельно ранили мисливця» (2019, с. 16). Усе спонукає героїню до роздумів над неосяжністю таємниці буття, творення, Бога. Оповідачка впевнена, що той, «хто сягне високого рівня абстракції, опиниться на межі з божевіллям» (2019, с. 34),

останнє якоюсь мірою властиве геніям і митцям, що наближаються до розгадки таємниць за межами розсудливості.

За фрейдівським психоаналізом є два погляди на природу творчості — «демонічний» і «божественний», вибір між ними зумовлений ставленням митця до «енергетичного джерела натхнення, яким виступає Воно» (Зборовська, 2003, с. 37). Кларісе Ліспектор переконана, що творча інтуїція й натхнення походять від Бога, вони є шляхом пізнання людиною істин світу. Роздуми над природою творчого процесу знаходимо в її записці «Різноманітне божевілля»: «Твір мистецтва — це акт безумства творця. <...> Проте планувати це божевілля, щоб досягнути світобудову, — безглуздо» (2019, с. 37). Авторка важливим імпульсом до творчості вважає інтуїцію, інстинкт, про що говорить у записці «Інтелектуалка? Ні». Інтуїція (несвідома робота психіки) опинялася в центрі уваги філософії інтуїтивізму А. Бергсона та психоаналізу З. Фрейда, які вважали її роль у творчій діяльності ключовою. Для Кларісе Ліспектор письмо — це спосіб інтуїтивного пізнання світу: «Іноді у мене виникає враження, що я пишу просто з надмірної цікавості. І що в цьому процесі мене чекають найнесподіваніші сюрпризи. І під час писання я часто починаю усвідомлювати речі, про які несвідомо я раніше не здогадувалася, що знала їх» (2019, с. 49). Письменниця стверджує, що тільки завдяки інтуїції «можна торкнутися істини, не потребуючи ні змісту, ні форми» (2019, с. 50). Інтуїція в розумінні авторки є найпотужнішим творчим імпульсом, що веде за собою, вона підкорюється їй, коли пише.

Отже, завдяки жанру записок Леся Воронюк і Кларісе Ліспектор розкривають глибоко інтимну для кожного митця тему творчості. У психологізованих автобіографічних нарративах письменниці відверто говорять про творчий досвід, висвітлюють роль слова у світосприйнятті й самовираженні, пізнанні істин людського буття. Жанр записок із я-нарацією дає можливість побудувати оповідь як рухливий і креативний процес самоосмислення, автокомунікації й водночас спілкування зі світом посередництвом слова. Таким чином актуалізується жанровий потенціал записок, які займають особливе місце в сучасній генології.

Покликання

- Бовсунівська, Т. (2009). *Теорія літературних жанрів. Жанрова парадигма сучасного зарубіжного роману*. ВПЦ «Київський університет».
- Воронюк, Л. (2010). *Записки на зап'ястях (Поетія в прозі)*. Книги – XXI.
- Глінка, Н., Гавриленко, В. (2015). Функція мови і «тиші» в прозових творах Кларісе Ліспектор. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філологічна*, 59, 52–54.
- Зборовська, Н. (2002). *Моя Леся Українка*. Джура.
- Зборовська, Н. (2003). *Психоаналіз і літературознавство*. Академвидав.

- Ліспектор, К. (2019). *Записки для молоді: про написане і пережите*. Видавництво Анетти Антоненко.
- Павличко, С. (2000). *Націоналізм, сексуальність, орієнталізм: Складний світ Агатангела Кримського*. Видавництво Солюмії Павличко «Основи».
- Титаренко, Т. (2011). Автонарратив як особистісний спосіб життєконструювання. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*, 26, 260–268.
- Фрейд, З. (2014). *По ту сторону принципу насладження. Тотем і табу*. «Я» і «Оно». Неудовлетворенность культуры. Книжний клуб «Клуб Семейного Досуга».
- Шахова, К. (2017). *Записки як жанр української прози ХХ — початку ХХІ століть*. Вежа-Друк.
- Юнг, К.-Г. (1991). Психологія і поетичне творчество. У *Самосознание европейской культуры ХХ века: Мыслители и писатели Запада о месте культуры в современном обществе* (с. 103–115). Политиздат.

References (translated and transliterated)

- Bovsunivska, T. (2009). *Teoriia literaturnykh zhanriv. Zhanrova paradyhma suchasnoho zarubizhnoho romanu [Theory of literary genres. Genre paradigm of the modern foreign novel]*. VPT "Kyivskyi universytet".
- Freud, S. (2014). *Po tu storonu printsipa naslazhdeniya. Totem i tabu. "Ya" i "Ono". Neudovletvorennost kulturoy [On the other side of the principle of enjoyment. Totem and taboo. "I" and "It". Dissatisfaction with culture]*. Knizhnyy klub "Klub Semeynogo Dosuga".
- Hlinka, N., Havrylenko, V. (2015). Funktsiia movy i "tyshi" v prozovykh tvorakh Klarise Lispektor [The function of language and "silence" in the prose works of Clarise Lispector]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia". Ser. Filolohichna*, 59, 52–54.
- Jung, C. G. (1991). Psihologiya i poeticheskoe tvorchestvo [Psychology and poetic creativity]. In *Samosoznanie evropejskoj kultury XX veka: Mysliteli i pisateli Zapada o meste kultury v sovremennom obshchestve* (pp. 103–115). Politizdat.
- Lispector, C. (2019). *Zapysky dlia molodi: pro napsyane i perezhyte [Notes for young people: about what is written and experienced]*. Vydavnytstvo Anetty Antonenko.
- Pavlychko, S. (2000). *Natsionalizm, seksualnist, orientalizm: Skladnyi svit Ahatanhela Krymskoho [Nationalism, sexuality, orientalism: The complicated world of Agatangel Krymsky]*. Vydavnytstvo Solomii Pavlychko "Osnovy".
- Shakhova, K. (2017). *Zapysky yak zhanr ukrainkoj prozy XX — pochatku XXI stolit [Notes as a genre of Ukrainian prose of the XX — early XXI centuries]*. Vezha-Druk.
- Tytarenko, T. (2011). Avtonaratyv yak osobystisnyi sposib zhyttiekonstruiuvannia [Self-narrative as a personal way of life construction]. *Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psykholohii*, 26, 260–268.
- Voroniuk, L. (2010). *Zapysky na zapiastiakh (Poeziia v prozi) [Notes on the wrists (Poetry in prose)]*. Knyhy – XXI.
- Zborovska, N. (2002). *Moia Lesia Ukrainka [My Lesya Ukrainka]*. Dzhura.
- Zborovska, N. (2003). *Psykhoanaliz i literaturoznavstvo [Psychoanalysis and literary criticism]*. Akademyvidav.

Kateryna Chui

Volyn Vocational College of National University of Food Technologies, Ukraine

PSYCHOLOGY OF THE ARTIST AND CREATIVITY IN THE NOTES BY LESIA VORONYUK AND CLARISE LISPECTOR

The article analyzes "Notes on the Wrists" by Ukrainian author Lesia Voronyuk and "Notes for Young People: About What is Written and Experienced" by Brazilian Clarise Lispector through the prism of psychoanalysis. The writers represent the artist's personality in their works and investigate a deeply intimate theme of creativity. The problem is the role of the genre of notes in depicting the spiritual life of the artist, the individual process of formation and expression of thoughts, feelings and reflections. The formal and semantic similarity of the analyzed works is emphasized, which prompted to draw parallels between them, so the main research methods are comparative and generalization. The purpose of the article is to represent the analyzed works as a modification of the genre of notes, the choice of which is due to the need to depict the individual spiritual experience of artistic activity and the inner world of the writer. The scientific novelty of the article is the study of the influence of creative intentions and the artist's consciousness on the genre, the related transformations in the notes.

As a Result of the Study it has been found that "Notes for Youth" and "Notes on the Wrists" are structurally similar: they consist of notes, each of which begins on a new page, has its own name and is characterized by its independence and semantic completeness. The main theme for both texts is creativity. Writers define motivation for artistic activity in different ways. According to C. Lispector, it is the desire for self-expression and self-knowledge in words. Creativity, according to L. Voronyuk, is a way to harmony and balance inherent in nature; the word is a code that programs reality. The authors characterize writing a work as an unpredictable and unrestrained process. The works of both writers show exaltation, inspiration, when the artist broadcasts unconscious movements; moments of origin of an idea, for which it is necessary to find words that can "grab" it and record it on paper. The authors convey the atmosphere of creation, show different ways of "peeling" the thought in the word. For L. Voronyuk, it is a habit to write not only on paper, but also on any surface. For C. Lispector, it is a portable typewriter, which awakens thoughts and feelings, helps as a partner, is a constant helper in creativity; the muffled rustle of the keys accompanies the author's loneliness, keeps her secrets. The writers use the language of metaphors to show the diversity of associations and the complexity of the creative process, which is a reflection of an intuitive knowledge of the world, self-communication and communication with the reader through the word.

Keywords: notes; genre; creativity; artist; psychology; autobiography; narrative.

Стаття надійшла до редколегії 26.10.2021